

Πίνακας του Βαν Γκογκ

ΡΙΑΕ CAUSAE

● Του Κωνσταντίνου Χαραλαμπίδη

Ομότιμο Καθηγητή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κατά τη νομική άποψη, η δημόσια αγαθοεργία στην προχριστιανική Εκκλησία ήταν διοργανωμένη και διαδιδόταν μέσω της αναγνώρισης και της άσκησης των λεγομένων στη λατινική γλώσσα «*riae causae*». Η έκφραση αυτή χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη νομοθεσία του Ιουστινιανού και σήμαινε μια νομική υπόθεση ή οποιαδήποτε πράξη, *inter vivos* ή *mortis causa* (μεταξύ ζώντων ή ένεκεν νεκρών), που είχε για κύριο σκοπό ή σχέδιο την άσκηση ευσεβείας προς τους έχοντες ανάγκη ή την πρακτική των θρησκευτικών έργων.

Στη συνήθη πιο ευρεία σημασία, οι *riae causae*, ήταν ιδρύματα χαρακτηριζόμενα από τον προορισμό τους, της μακρονομίας τους με σκοπούς τη λατρεία και την φιλανθρωπία. Σχεδόν πάντοτε

μνημονεύονται κοντά στις εκκλησίες και απολάμβαναν τα σχετικά προνόμια. Ήταν εκκλησιαστικά εγκαθιδρύματα, είτε για το σκοπό τους, είτε για το νομικό καθεστώς. Ο Λέων και ο Ανθέμιος θεωρούσαν, ότι στα παραπάνω ιδρύματα προετοιμαζόταν η μόρφωση και η συνδρομή των ορφανών παιδιών των ενδεών και των πτωχών, δηλαδή υπήρχαν όλα τα προνόμια, παρόντα και μέλλοντα, που ίσχυαν για τις εκκλησίες. Άλλες συνώνυμες εκφράσεις απόδοσης αυτών των ιδρυμάτων είναι η «*ria consortia*» (ευσεβή συνδικάτα ή ευσεβείς εταιρίες), «*domus et loci venentibiles*» (οίκος και τόπος σεβάσμιος και θρησκευτικότητας) (Ιουστινιάνειος κώδιξ κεφ. 3 βιβλίο Ι).

Από την εποχή εκείνη είναι γνωστά τα νοσοκομεία (*nosocomia*) με εκατό ή διακόσιες κλίνες,

τα ορφανοτροφεία (orphanotrophia) και τα βρεφοκομεία (brephotrophia) για την υποδοχή ορφανών παιδιών και εγκαταλελειμμένων βρεφών, τα γηροκομεία (gerontocomia), τα φτωχοκομεία (ptochotrophia) τα ξενοδοχεία (xenodochia), δηλαδή τα άσυλα-νοσοκομεία για την υποδοχή αλλοδαπών και προσκυνητών. Προς το μισό του Δ' αι. έπρεπε να είχαν μια ιδιαίτερη σπουδαιότητα στον κοινωνικό βίο, από τη στιγμή που ο αυτοκράτωρ Ιουλιανός συνιστά γι' αυτά την ίδρυση από ειδικολάτρες ιερείς. Τέλος υπήρχαν οι διακονίες, δηλαδή ινστιτούτα που παρείχαν διαφόρους τύπους βοήθειας.

Η πραγματοποίησή τους, αίτημα επίσης και από τον εβδομηκοστό πέμπτο κανόνα της οικουμενικής συνόδου της Νικαίας, το 325, συνεπαγόταν από τον ιερό κλήρο, τους μοναχούς και τους λαϊκούς. Η κληρονομία όλων των ιδρυμάτων, αναγνωρισμένων ως ηθικών οργανισμών, ήταν ελεγχόμενη από το κράτος. Στον επίσκοπο αναγνωριζόταν ένας προέχων ρόλος, όσον αφορούσε στην ανέγερσή τους. Σ' αυτόν που είχε την εξουσία να τα επιβλέπει και να τα αντικαθιστά, σε περίπτωση κακής λειτουργίας τους, οι διαχειριστές όφειλαν να αποδίδουν λογαριασμό της διοίκησής τους. Εκκλησίες, μονές και ινστιτούτα ευποιίας είχαν λοιπόν νομική προσωπικότητα. Μπορούσαν να κληρονομούν, να δέχονται δωρεές

από ιδιώτες και το κράτος. Στο χώρο της δημόσιας φιλανθρωπίας, κοντά σ' αυτή, ασκούμενη απευθείας από την Εκκλησία, αναγνωρισμένη από το κράτος, που νομοθετεί, παρεμβαίνει μια άλλη ομάδα, η λεγόμενη λαϊκή, αλλά πάντοτε υπό τον έλεγχο της Εκκλησίας. Κοινωνικά ινστιτούτα, ιδρύονται σε όλη την αυτοκρατορία, αλλά προ πάντων στην Ανατολή, όπου ο Χριστιανισμός επιβηβαιώθηκε και διαδόθηκε με πιο ταχύ τρόπο. Αυτά απέβησαν ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της πόλης. Αρχικά, μερικά βρήκαν μια έδρα σε ιδιωτικές κατοικίες προσαρμοσμένες στις νέες απαιτήσεις. Στο μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων, όμως, υπήρχε προτίμηση στην κατασκευή κατάλληλων κτιρίων.

Κατά τον ιστορικό Σωζομενό, το πρώτο ξενοδοχείο (xenodochium) πραγματοποιήθηκε στην Έδεσσα της Συρίας, το 370. Κατά τη διάρκεια μιας φοβερής έλλειψης τροφίμων, ο διάκονος Εφραίμ (306-378) έκλεισε με φράκτη πασσάλων μερικές στοές της πόλης, κερδίζοντας προσωρινά τριακόσιες θέσεις κλινών, στις οποίες κάθε ημέρα, χάρη στη συνεργασία των πιο πλουσίων πολιτών, εξασφάλισε φιλοξενία και κοινωνική βοήθεια σε όλους τους πεινασμένους και ασθενείς κατοίκους.

Πέντε χρόνια αργότερα ο Μέγας Βασίλειος, επίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας, πραγμα-

Αποτύπωση από το φιλανθρωπικό έργο του Μεγάλου Βασιλείου

τοποίησε ένα ευρύ νοσοκομειακό συγκρότημα, θεωρούμενο ως το πιο μεγαλοπρεπές κοινωνικό-φιλανθρωπικό έργο της χριστιανικής αρχαιότητας. Οι διαστάσεις του ήταν τέτοιες, που έμοιαζε ως μια αληθινή και ακριβής δορυφορική πόλη, που ο λαός την ονόμασε Βασιλειάδα. Όπως στις σύγχρονες πολυκλινικές, περιελάμβανε διάφορα τμήματα, μερικά των οποίων ήταν για τις μολυσματικές ασθένειες. Οι λεπροί, καταδιωγμένοι από κάθε μέρος και εξαναγκασμένοι να γυρίζουν χωρίς σταθερή διαμονή, έγιναν δεκτοί για θεραπεία από τους ιατρούς και τους νοσηλευτές. Εκτός του νοσοκομείου, στην Βασιλειά-

δα υπήρχαν ξενοδοχεία (xenodochia) και διάφορα εργαστήρια, στα οποία προσφερόταν στους νέους ευκαιρία για την εκμάθηση ενός επαγγέλματος.

Σύγχρονος του Μεγάλου Βασιλείου, ο επίσκοπος της Κωνσταντινούπολης Ιωάννης ο Χρυσόστομος διοργάνωσε την κοινωνική βοήθεια, στους πτωχούς, κινητοποιώντας την αριστοκρατία της βυζαντινής πρωτεύουσας. Βοηθός του στο φιλανθρωπικό αυτό έργο ήταν η Ολυμπία, σύζυγος του πρώην νομάρχη Νεβριδίου, η Πεταδία, η Πρόκουλα, η Νικαρέτη και άλλες. Οι δομές αγαθοεργίας της πόλης μπορούσαν να δώσουν διατροφή καθημερινά σε τρεις χιλιάδες χήρες και παρείχαν βοήθεια σε φυλακισμένους, ασθενείς, προσκυνητές,

αναπήρους και άλλους. Για να κατασκευάσει ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος νοσοκομεία, προτιμώντας τα από τις βασιλικές (εκκλησίες), αντλούσε τις χρηματικές δαπάνες από τα αγαθά του και έθετε για πώληση πλούσια μάρμαρα και πολύτιμους λίθους, που άνηκαν στους θησαυρούς της Εκκλησίας. Προέτρεπε όλους τους Χριστιανούς να διαμορφώσουν την κατοικία τους σε ένα μικρό ξενοδοχείο (*xenodochium*), στην οποία ένα μικρό δωμάτιο, με μια κλίνη, τραπέζι και φωτιστικό σώμα, έπρεπε να είναι πάντοτε έτοιμο για να υποδεχθεί τον πτωχό ή τον ξένο.

Στην Λαυσαϊκή ιστορία του Παλλαδίου (419-420) αναφέρεται, ότι στην Αλεξάνδρεια, ένας πρεσβύτερος με το όνομα Κασσιανός είχε ιδρύσει άσυλο για αναπήρους, στο εσωτερικό του οποίου ο πρώτος όροφος ήταν για τις γυναίκες και ο κατώτερος για τους άνδρες. Ο Πατριάρχης Ιωάννης Ελεήμων, ονομαζόμενος έτσι εξαιτίας της φιλανθρωπικής ιδιότητάς του, κατά τον Ζ' αι. ίδρυσε ορφανοτροφεία, νοσοκομεία και μαιευτήρια για τις γυναίκες, που είχαν ανάγκη. Στην παραπάνω πόλη, να σημειωθεί ότι κατά τον Εα αι. λειτουργούσαν διάφορα νοσοκομεία, συντηρούμενα από μια αδελφότητα και εξυπηρετούμενα από εκατοντάδα νοσηλευτών, ονομαζομένων «παραβολάνοι» (;), αφιερωμένων στη θεραπεία μολυσματικών ασθενειών. Ο Πατριάρχης Ιωάννης ο Ελεήμων είχε κάνει για τους πτωχούς, τους κυρίους του, όπως έλεγε, κατάλογο και δένειμε καθημερινά την αναγκαία τροφή ή την χρηματική υποστήριξη.

Πλησίον της Νεκράς Θάλασσας, ο μοναχός Θεοδόσιος ο Κοινοβιάρχης (424 περίπου-529) θεμελίωσε ένα συγκρότημα κοινωνικής αλληλεγγύης για να προσφέρει διάφορες μορφές βοήθειας. Οι προσκυνητές και οι επαίτες ήταν αντικείμενο καθημερινών δωρεών τροφίμων. Οι ασθενείς μοναχοί ή λαϊκοί, πλούσιοι ή πτωχοί γίνονταν δεκτοί σε διακεκριμένα κτίρια. Οι ερημίτες, πολύ γέροντες, κατέλυαν σε γηροκομείο, οι ευσεβείς, ευεργέτριες σε νοσοκομείο και οι «ενεργούμενοι», δηλαδή οι τρελλοί, σε κατάλληλο άσυλο.

Στην Έφεσο, στην αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού, η Εκκλησία ήταν σε θέση να πραγματοποιήσει, με δικά της έξοδα και με δικές της διαρθρώσεις, την υπηρεσία των κηδεϊών της πόλης. Γνωστά είναι επίσης τα νοσοκομεία του Αγίου Σαμψών και του Αγίου Αρτεμίου στην Κωνσταντινούπολη, του Αγίου Δοσιθέου στη Γάζα και των Ιεροσολύμων της Ιουστινιάνειας περιόδου.

Επίσης στη Δύση, με καθυστέρηση σε σχέση με

την Ανατολή, παρατηρείται άνθιση πολυαριθμών ιδρυμάτων. Για τη θεραπεία των εγκαταλελειμμένων ασθενών σε πλατείες της Ρώμης, η ευγενής Φαβιόλα (399) κατασκεύασε το πρώτο νοσοκομείο της πόλης. Ο Ιερώνυμος σε μια επιστολή του γράφει, ότι στους θαλάμους του νοσοκομείου φάνοταν ακρωτηριασμένες μύτες, άδειες κόγχες ματιών, μισοκομμένα πόδια, ξερά χέρια, εξογκωμένες κοιλιές, σκελετωμένοι μηροί, πόδια με ελεφαντίωση, σπηλαιώδεις και σαπρές σάρκες, γεμάτες με σκουλήκια. Το 338, ένας άλλος ρωμαίος ευγενής, ο Παμμάχιος, ίδρυσε ξενοδοχείο στο Porto (Λιμάνι) της παραλιακής πόλης Ostia (το επίνειο της αρχαίας Ρώμης). Όταν παρέμεινε χήρος, αρνήθηκε όλες τις τιμές και αφιερώθηκε στην υπηρεσία των πτωχών, δαπανώντας τα πλούτη του για την ανακούφισή τους. Ο Παυλίνος, επίσκοπος της νοτιοανατολικής πόλης Νόβα από το 409, ανήγειρε κοντά στο επισκοπείο του τις *cellae ospitales* (θάλαμοι φιλοξενίας). Ο Πάπας Σύμμαχος (498-514) κατασκεύασε κατοικίες για τους πτωχούς, κοντά στις βασιλικές των Αγίων Πέτρου, Παύλου και Λαυρεντίου. Ο Πάπας Πελάγιος (579-590) μετέβαλε την κατοικία του σε κέντρο φιλοξενίας των πτωχών. Πριν από αυτόν, στην εποχή του πάπα Βιργιλίου (537-555) ο στρατηγός Βελισσάριος είχε ιδρύσει ένα ξενοδοχείο (*xenodochium*) κοντά στη *via Lata*, του ιστορικού κέντρου της Ρώμης. Αυτά είναι μερικά παραδείγματα εκ των πολλών που υπάρχουν στη ρωμαϊκή πρωτεύουσα.

Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός (361-363), πεπεισμένος, ότι η φιλανθρωπία υπήρξε το μυστικό της χριστιανικής επιτυχίας, και κρίνοντας επονείδιστη την έλλειψη κάθε κοινωνικής πρωτοβουλίας μεταξύ των ειδωλολατρών, για να ζωογονήσει την ειδωλολατρία, εφεξής αποθνήσκουσα, αναζήτησε να απομιμηθεί τους θεσμούς της Εκκλησίας. Προέτρεψε λοιπόν τον μεγάλο ιερέα της Γαλατίας Αρσάκιο να κηρύξει την ευποιία μεταξύ των ιερέων και να εγκαθιδρύσει πολυάριθμα ξενοδοχεία (*xenodochia*) σε όλες τις πόλεις, χάρη των οποίων παρήγγειλε μια ετήσια χορήγηση τριάντα χιλιάδων μοδίων σιτηρών και εξήντα χιλιάδων ημίλιτρων κρασιού. Για τον αποστάτη αυτοκράτορα ήταν όνειδος, που και οι ειδωλολάτρες πτωχοί, απολάμβαναν την φιλανθρωπία από τους χριστιανούς. ■

Σημ. Για το θέμα αυτό βλ. B. Bagutti, Alle origini della Chiesa, 2 τόμοι, Citta del Vaticano 1981-1982. V Grossi, P. Siniscalco, Lavita Cristiane nei primi secoli, Roma 1988.

R. Hermanu, La charite de l' Eglise des ses origines a nos jours, Paris 1961. Ugo Falesiedi, Le chiconie. I servizi assistenziali nella chiesa antica, Roma 1995.